

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	21.07.2019
Received / Makale Geliş	25.04.2019	Published / Yayınlanma	22.07.2019

YEMEN'DE İMAM YAHYA İSYANININ BAŞLAMASI VE İLK ASKERİ HAREKÂT THE STARTING OF IMAM YAHYA REBELLION IN YEMEN AND THE FIRST MILITARY OPERATION

Doç. Dr. Cengiz ÇAKALOĞLU

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa / TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0002-0953-7424

ÖZET

1870-1918 yılları arasındaki kırk sekiz yıllık dönemde Yemen'de meydana gelen gelişmeler millet hafızasında derin izler bırakmıştır. Bunun da temel sebebi ardı arkası kesilmeyen isyanlar dolayısıyla çok sayıdaki can kaybıdır. 1870 yılında başlayan harekât sonrası Yemen'de 7. Ordu adıyla yeni bir ordunun kurulması çok önemli bir gelişmedir. Ancak Yemen halkından asker alınamaması dolayısıyla bu ordunun asker ihtiyacının diğer ordu muntıklarından karşılanması ciddi sıkıntılar doğurmuştur. İsyanlardan en büyüğü 1904 yılı sonlarında İmam Yahya'nın başlattığı isyandır. İsyan büyüdükçe diğer yerlerden takviye olarak nizamiye ve redif olmak üzere çok sayıda tabur bölgeye kaydırılmıştır. İsyan münasebetiyle Yemen'e gönderilen ilk takviye kuvvet yakınlığı dolayısıyla Hicaz Fırkasından kaydırılan üç nizamiye taburu olmuştur. Asir bölgesindeki üç redif taburunun da Yemen tarafına sevkine irade çıkmışsa da rediflerin isyanı dolayısıyla bu mümkün olmamıştır. Mirliva Arif Hikmet Paşa komutasında Yenbu'dan yola çıkan üç nizamiye taburu Hudeyde limanına inmiştir. Arif Hikmet Paşa, dağılmış durumdaki Yemen askerlerini de toplayarak Menaha'dan kuşatma altındaki San'a'ya doğru altı gün süren çok başarılı bir askerî harekât gerçekleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yemen, Arif Hikmet Paşa, İmam Yahya, İsyan

ABSTRACT

The developments that happened in Yemen during the forty eight years between 1870 – 1918 left deep scars in the memory of the nation. The main reason of this is the rebellions resulting in loss of many lives. After the operation starting in 1870, the setting up the 7th Army as a new one was a major development. As a result of not being able to recruit soldiers from the Yemeni people, meeting the requirement of this army from the other regions caused serious problems. The biggest of the rebellions was the one started by Imam Yahya towards the end of 1904. As the rebellion spreads many nizamiye (regular) and redif (reserve) battalions were deployed from the other locations to the region. Concerning the rebellions the first reinforcement sent to Yemen were the 3 Nizamiye battalions deployed from Hicaz Division due to its proximity. Despite the decision to deploy the 3 Redif battalions from the Asir region to Yemen was approved, it could not be executed because of the Redif mutiny. 3 Nizamiye battalions coming from Yenbu under the command of Mirliva Arif Hikmet Paşa (Major General Arif Hikmet Pasha) landed the Hudeyde port. Gathering the scattered Yemeni soldiers Arif Hikmet Pasha achieved a successful military operation lasting 6 days from Menaha to the besieged San'a.

Key Words: Yemen, Arif Hikmet Pasha, Imam Yahya, Rebellion

1. YEMEN'İN DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

Arap Yarımadası'nın güneyinde yer alan Yemen, batıda Kızıldeniz, güneyde Aden Körfezi ile çevrilidir. Doğusunda Hadramut, kuzeyinde ise Asir Bölgesi bulunur.¹ Yemen, stratejik, jeopolitik ve ticari bakımdan büyük bir ehemmiyet taşır. Babülmendep Boğazı, Perim Adası ve Cibuti bu coğrafyanın önemini bir kat daha artırdığı gibi, Kızıldeniz'e geçişin kontrol altına alınmasını sağlar.²

Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında Mısır'ı fethi üzerine Yemen'de hutbe, Osmanlı padişahı adına okunmaya başlamış ise de, Yemen'in Osmanlı topraklarına katılması Hadım Süleyman Paşa'nın 1538

¹ İhsan Süreyya Sırma, *Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları*, Beyan Yayınları, İstanbul:1994, 21.

² Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Yemen'de; Seyyid İdris İsyanının Bastırılmasında Rolü ve Etkinliği", *Askerî Tarih Bülteni*, sy.40, 1996:95.

yılındaki Hint seferi dolayısıyla Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmuştur. Yemen'deki bu ilk Osmanlı hâkimiyeti 1635 tarihine kadar sürdü ve bu tarihten itibaren yönetim imamların eline geçti. Yemen'in ikinci defa Osmanlı idaresine girdiği 1849'a kadar Yemen halkı arasında sürekli iç savaşlar olmuş ve binlerce kişi öldürülmüştür.³

1849 yılında, Mekke şerif yardımcısı Tefvik Paşa komutasında Mısır ve Hicaz'dan tertip edilen üç bin kadar askerden oluşan bir ordu, uzun bir aradan sonra Yemen'i tekrar Osmanlı hâkimiyetine aldı.⁴

Yemen'de 1849 sonrasında da Osmanlı hâkimiyetine karşı büyük isyanlar çıktı ve asayiş hiçbir zaman tam olarak sağlanamadı. Şüphesiz bu isyanların çıkmasında çok çeşitli faktörler rol oynamış olmakla birlikte⁵, Zeydî imamlarının etkisi bu faktörlerin başında gelmektedir.⁶ Halk üzerinde büyük nüfuzu olan Zeydî imamları, Osmanlı padişahını halife olarak tanımamaktaydılar.⁷ Özellikle “Cibal” olarak adlandırılan dağlık bölgede yaşayan halkın büyük kısmı bu mezhebe mensuptu. Dolayısıyla imamların asıl güçlü oldukları ve ikamet ettikleri yer kuzeydeki Cibal bölgesiydi. “Tehame” olarak isimlendirilen Yemen'in düzlük bölümündeki halkın büyük bölümü ise başta Şafii olmak üzere diğer mezheplere mensup olup, nispeten devlete daha az problem çıkarmışlardır.⁸

Yemen'in tekrar Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonraki ilk büyük isyan, 1870 yılında Asir Emiri Muhammed bin Ayz'ın liderliğinde çıktı. İsyanı bastırmak amacıyla Redif Paşa komutasındaki “Fırka-i İhtiyatiye” Yemen'e gönderildi. Redif Paşa'nın hastalanması üzerine, komutanlığına Ahmed Muhtar Paşa'nın tayin edildiği bu fırka, iki yıl içinde Yemen'de büyük bir askerî harekât gerçekleştirdi.⁹ Harekât sonunda Yemen'de hem mülkî, hem de askerî alanda yeni bir teşkilatlanma yapıldı. Bir yandan merkezi San'a şehri olan ve dört sancaktan meydana gelen Yemen vilayeti kurulduğu gibi, diğer yandan da 7. Ordu adıyla yeni bir ordu kuruldu.¹⁰

Kurulan yeni ordunun asker ihtiyacının karşılanması amacıyla, mevcut uygulamada bir istisnaya gidildi. Diğer bütün ordular askerlerini kendi mıntıklarından alırken, Yemen'deki 7. Ordu'nun nizamiye asker ihtiyacı 4. ve 5. Ordu mıntıklarından karşılanmaya başlandı.¹¹ Haliyle Osmanlı hakimiyetinden çıkışına kadar Yemen'e en fazla asker, bu iki ordu sınırları içinde yer alan vilayetlerden gönderilmiştir. Fakat sonraki dönemlerde uygulama genişletilerek, diğer ordu dairelerinden de Yemen'e asker sevk edildiği görülmektedir. Bu uygulamanın bir sonucu olarak, Anadolu ve Rumeli'de askerlik çağına gelen binlerce genç nizamiye askerliklerini Yemen'de yaptılar.

Normal zamanlarda bile Yemen'deki ordunun asker ihtiyacının dışarıdan temin edilmesinin beraberinde getirdiği olumsuzluklar sebebiyle Yemen, kimsenin askerlik yapmak istemediği bir yerdi. Yemen'in bu özel konumu sebebiyle burada görev yapan subay ve askerlere, diğer yerlerde görev yapanlarla kıyaslandığında, görev süreleri bakımından bir istisna sağlanmıştı. Buna göre, Yemen'de iki yıl görev yapan bir subay, üç yıl görev yapmış sayılacak ve aynı şekilde, sekiz ay görev yapan bir askerın süresi de bir yıl kabul edilmekteydi.¹²

Olağan dönemlerde 7. Ordu'ya gönderilen askerlerin dışında, olayların büyüüp genel bir isyana dönüştüğü sıralarda, dışarıdan takviye nizamiye ve redif taburları sevk edilmiştir. Sonraki tarihlerde dışarıdan gönderilen taburların çokluğu ve gönderilme sıklığı göz önüne alındığında Yemen'in devamlı olağanüstü bir durumda olduğu söylenebilir. 1905 İsyanı öncesi, özellikle 1891 ve 1898 yıllarında İmam

³ Sırma, 48.

⁴ Sırma, 51.

⁵ Yemen isyanlarının sebepleri hakkında geniş bilgi için bkz: Sırma, 55-156; Turgut Hatipoğlu, *Yemen'in Osmanlı'dan Ayrılışı (Kopuşu)*, Yüksel Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara:2004, 42-50; Mithat Çelik, *XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başında Yemen*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ:1999, 66-87.

⁶ Zeydilik hakkında bkz: R. Strothmann, “Zeydiyye”, MEB, *İA XIII*, 549-551; Memduh Paşa, *Yemen Islahatı ve Bazı Mütalaat, Tibaat Matbaası, İstanbul:1325*, 13-14.

⁷ Zeki Ehiloglu, *Yemende Türkler (Tarihimizin İbret Levhası)*, Doğan Kardeş Yayını, İstanbul:1952, 133; Ömer Osman Umar, “Yemen Hakkında Ferid Paşa'nın Lâyihası”, *Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1/2, Elazığ:2003, 90.

⁸ Rüşdî Paşa, *Yemen Hatırası*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul:1325, 59-62.

⁹ Bu harekâtın ayrıntısı için bkz: Ahmed Raşid Paşa, *Tarih-i Yemen ve San'a*, Ceride-i Havadis Matbaası, II, İstanbul:1291; Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar Sergüzeşt-i Hayatının Cild-i Evveli*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul:1996, 42-97.

¹⁰ Rüşdî Paşa, 47-48. (Bu ordu başlangıçta üçer taburlu beş piyade alayı, beş taliâ taburu, iki taburlu seyyar topçu alayı, iki nakliye taburu, iki süvari bölüğü, bir istihkâm bölüğü ve bir esterli süvari müfrezesinden meydana gelmekteydi. Atif Paşa, *Yemen Tarihi*, Şirket Matbaası, İstanbul:1326, II:168; Ziya Şakir (Soko), *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, Çeltüt Matbaası, İstanbul:1957, 32; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), III/5, Genelkurmay Yayını, Ankara:1978, 207.)

¹¹ Tercüman-ı Hakikat, nr. 2582, 24 Rebiülahir 1304/8 Kanunusânî 1302.

¹² Düstür, I. Tertib, VI, Ankara:1939, 408.

Hamidüddin liderliğinde çıkan isyanlar devleti hayli uğraştırmış ve dışarıdan takviye kuvvetler gönderilerek yapılan askerî harekâtlar sonucunda güçlkle bastırılabilmişti.¹³

2. İMAM YAHYA'NIN BAŞA GEÇMESİ VE İSYANIN BAŞLAMASI

1891 ve 1898 isyanlarının elebaşısı olan İmam Hamidüddin'in 1904 yılı Haziran ayı başlarında ölümü üzerine imamlığa "Mütevekkil Alallah" unvanıyla oğlu Yahya geçti. Bu sırada Müşir Abdullah Paşa 7. Ordu komutanlığı ile vekâleten Yemen valiliği görevinde bulunmaktaydı. İmamlığa yeni birinin geçmesi Abdullah Paşa'yı endişelendirdi. Çünkü yeni imamın Zeydilere kendini göstermek için isyan etmesi kuvvetle muhtemeldi. Buna karşılık, ordunun durumu çıkması muhtemel büyük bir isyanı bastırmaya yetersizdi.¹⁴

Yahya, imamlığa seçilir seçilmez asayiş ihlal teşebbüslerine başladı. Zekât namıyla para toplamakta¹⁵, topladığı büyük parayla adamlar istihdam etmekte, bunlara yiyeceklerinden başka aylık yüz yirmi kuruş maaş ve tüfek vermekteydi. Kuzeydeki kabileler Yahya'nın teşvikleriyle yakınlardaki askerî mevkilere hücum için hazırlanmaktaydı.¹⁶

Böyle bir ortamda eski Konya valisi Tefik Bey 4 Temmuz 1905 tarihinde Yemen valiliğine tayin edildi.¹⁷ Yeni vali Tefik Bey, 27 Temmuz'da İstanbul'dan yola çıktı. Vapurun arızalanması ve geçiş parasının zamanında ödenmemesi gibi sebeplerle yolculuğu uzadı.¹⁸ Nihayet, İstanbul'dan hareketinden tam bir ay sonra 27 Ağustos'ta Hudeyde'ye ve 4 Eylül'de de vilayet merkezi San'a'ya ulaştı.¹⁹

Tefik Bey Yemen'e ulaştığında, İmam Yahya'nın isyan hazırlıkları yoğunlaşmıştı. Tefik Bey'e göre, İmam Yahya'nın yapacağı ilk hareket hemen bertaraf edilmediği takdirde, problem daha da büyüyecekti. Bu yüzden, 27 Eylül 1905 tarihinde Dahiliye Nezaretine çektiği telgrafla Yemen'e takviye asker gönderilmesini istedi.²⁰

Ekim ayı başları itibarıyla İmam Yahya'nın topladığı adam sayısı 1.500'den fazlaydı.²¹ Kafıl civarında toplanan eşkıya, İmam Yahya'nın emriyle harekete geçerek güneye doğru inmeye başladı.²² Bir grup eşkıya Hudeyde-Hacce yolunu kesti.²³ Bir başka grup Haraz Kazası'na bağlı İrr Nahiyesi'ndeki Mansûre Kalesi'ni kuşattı.²⁴ Buradaki eşkıya, Miralay Sa'id Bey komutasında gönderilen müfreze tarafından mağlup edilerek dağıtıldı²⁵ ise de dağlara çekilen eşkıyanın sayısı tekrar artmaya başladı. Ekim ayı sonlarında Hudeyde Sancağı'na bağlı Hafaş Nahiyesi'nin Zeydî ahâlisinden birkaç yüz kişilik bir eşkıya grubu, nahiyeye merkezine hücum ederek nahiyeye müdürünü öldürdüğü gibi, kalede bulunan Nizamiye Müfrezesi'ni muhasara etti. Kuvvet yetersizliği dolayısıyla San'a'dan yardım gönderilemediğinden ahaliyi yatıştırmak için Bacil Kazası'nın şeyhleri ve önde gelenlerinden meydana gelen bir heyetin Hafaş'a gönderilmesiyle yetinildi.²⁶

Bu sırada 7. Ordu Komutanlığı'nda bir değişikliğe gidildi. Abdullah Paşa bu görevden alınarak yerine Ferik Tefik Paşa tayin edildi.²⁷ Tefik Paşa'nın 12 Kasım 1904 tarihinde San'a'ya ulaşarak²⁸ görevi devralmasıyla Abdullah Paşa San'a'dan ayrıldı.²⁹

Ferik Tefik Paşa'nın ulaşmasının ertesi gecesinden itibaren San'a'nın etrafındaki Cebel Nukum üzerindeki kale civarında toplanan eşkıya etrafa ateş açmaya başladı.³⁰ Artık San'a etrafının güvenliği

¹³ Harekâtların ayrıntısı için bkz: Rüşdî Paşa, 79-188; Atıf Paşa, 171-210.

¹⁴ COA, Y.A.HUS 473/159; Y.MTV 260/167; DH.MKT 860/51; Mehmed Memduh, *Miftah-ı Yemen*, Matbaatü Hayriye ve Şürekası, İstanbul:1330, 16.

¹⁵ COA, Y.PRK.DH 13/75

¹⁶ COA, Y.PRK.DH 13/17.

¹⁷ COA, İ.DH 1424/1322R-48; Tefik Biren, *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, Pınar Yayınları, İstanbul:2006, 301.

¹⁸ Naciye Neyyal, *Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*, Pınar Yayınları, İstanbul:2000, 122.

¹⁹ Biren, 304-313

²⁰ Biren, 321.

²¹ COA, Y.MTV 266/26.

²² Biren, 321.

²³ Biren, 322.

²⁴ COA, Y.PRK.ASK 223/17.

²⁵ COA, Y.PRK.BŞK 73/56 (Leff 2); DH.MKT 906/65.

²⁶ Biren, 323.

²⁷ Biren, 324.

²⁸ Biren, 323.

²⁹ Asaf Tanrikut, *Yemen Notları*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara:1985, 29.

³⁰ Atıf Paşa, 230-231.

de ortadan kalkmıştı. Abdullah Paşa, San'a'dan tam vaktinde ayrılmıştı. Çünkü birkaç gün içinde isyan her tarafa yayılmıştı.³¹

16 Kasım'da San'a-Menaha ve 17 Kasım'da Sana-Ma'ber arasındaki telgraf hattı eşkıya tarafından tamamen tahrip edildi ve bu suretle San'a'nın telgraf haberleşmesi kesildi.³² Bir başka eşkıya grubu, Ta'iz ile San'a yolu üzerindeki Va'lan nahiye merkezini muhasara etti. Muhasarayı Binbaşı Zekeriya Bey ve Anes'ten Miralay Mustafa Bey komutasında San'a'dan gönderilen kuvvetler kaldırdı.³³

Bu tarihlerde İmam Yahya'nın muhtelif yerlere sevk ettiği eşkıyanın sayısı 4.000 civarındaydı. Ancak asıl tehlike, ordunun hareketsiz kalmasından cesaret alan eşkıyanın faaliyetlerini yoğunlaştırması ve diğer ahalinin de onlara katılmasıyla sayının günden güne artmasıydı.³⁴

1 Aralık'ta San'a-Menaha yolu kapandı.³⁵ Ertesi gün eşkıya, San'a'nın bir saat kuzeyinde ve yol üzerinde bulunan Ravza Kasabası'na girdi ve buradaki 40-50 zaptiye kendilerine katıldı.³⁶ Ravza'dan San'a'ya doğru yarım saat ilerdeki Ceraf Köyü'ne giren eşkıya, San'a'nın güney tarafında ve yarımşar saat mesafedeki Hadde ve Senhan köylerini de ele geçirdi.³⁷ San'a-Kevkeban yolu da kesilince vilayet ve ordu merkezi büyük bir daire içinde tamamen mahsur kaldı.³⁸

Bu sırada San'a'da iki piyade taburu, iki nakliye taburu, iki bölük süvari, seyyar ve kale topçusu ve istihkâm askeri olmak üzere toplam 2.200 civarında asker bulunmaktaydı.³⁹

San'a'nın kuşatma altına girmesi üzerine Kumandan Tevfik Paşa, İrr mevkiinde bulunan Miralay Sa'id Bey'e yanındaki kuvvete ilave olarak Menaha Müfrezesi'ni de alarak erzakla birlikte San'a'ya yardıma gelmesi emrini verdi.⁴⁰ Emri alan Miralay Sa'id Bey, 800 mevcutlu bir müfrezeye ile İrr'dan hareket etti. Gamlan Boğazı'nda saklanmış olan 2.500'den fazla eşkıya ile savaşarak zorlukla Menaha'ya ulaştı. Menaha'daki askerlerin de katılmasıyla burada 1.200 kişilik bir kuvvet toplanmıştı. Ancak, çok sayıdaki eşkıyanın yolu kesmiş olması yüzünden bu kuvvetler Menaha'dan San'a'ya gitmeye cesaret edememekteydi.⁴¹

San'a'ya yardım edebilecek bir başka kuvvet de Va'lan'da bulunmaktaydı. Çünkü Binbaşı Zekeriya Bey komutasında daha önce gönderilmiş olan kuvvetten başka, Ta'iz'den Miraliva Rıza Paşa komutasında sevk edilmiş olan dokuz bölük burada toplanmıştı. Fakat yollardaki eşkıyanın fazlalığı yüzünden bu kuvvetler de San'a'nın yardımına koşmaktan çekinmekteydi.⁴²

Vali Tevfik Bey 5 Aralık 1904 tarihinde Sadaret'e çektiği telgrafta, San'a Sancağı ahalisinin çoğunun eşkıyaya katılarak isyan ettiğini, bir haftaya kadar Hudeyde'ye asker çıkmazsa isyanın daha da büyüyeceğini ve beş altı taburun derhal Hudeyde'ye gönderilmesi gerektiğini bildirdi.⁴³ Bu telgraflar San'a'dan neccab adı verilen mektup göndermek için ücretle tutulan adamlar vasıtasıyla Menaha'ya gönderilerek oradan çekilmekteydi.⁴⁴ Bazı neccablar eşkıya eline düşmekte, bazıları öldürüldüğü gibi bazılarının da kulak ve burunları kesilmekte olduğundan artık bu şekilde haberleşme de zorlaşmaktaydı.⁴⁵

San'a tam kuşatma altında olup hiçbir taraftan şehre giriş çıkış imkânı kalmamıştı. San'a ve kuşatma altındaki diğer karakol ve şehirlerdeki askerler erzaksızlık sebebiyle büyük sıkıntı çekmeye başladılar. Şehirdeki askere verilen yiyecek miktarı üçte bire indirilmişti.⁴⁶

³¹ Biren, 324.

³² COA, Y.PRK.A 13/89.

³³ Atıf Paşa, 233.

³⁴ Biren, 329.

³⁵ Tanrikut, 30.

³⁶ COA, Y.MTV 269/67 (Leff 6).

³⁷ Tanrikut, 30.

³⁸ Biren, 328.

³⁹ Atıf Paşa,230.

⁴⁰ Biren, 329.

⁴¹ COA, Y.MTV 269/9.

⁴² Atıf Paşa, 233-234.

⁴³ Biren, 328.

⁴⁴ Biren, 324-325.

⁴⁵ COA, Y.MTV 269/67 (Leff 6).

⁴⁶ COA, Y.MTV 269/4 (Leff 4).

15 Aralık 1904 tarihi itibariyle sadece Menaha-San'a arasındaki eşkiya sayısı 15.000'e çıkmıştı. Yol üzerindeki Sükû'l-hamis, Menar, Kalat ve Bu'an karakolları eşkiya tarafından şiddetle muhasara edilmekteydi.⁴⁷ San'a'ya bağlı nahiyelerin büyük kısmı isyan ettiğinden buralardaki müdür ve jandarmalar görev yerlerini terk ederek San'a'ya gelmişti.⁴⁸

16 Aralık'ta Sükû'l-hamis yakınındaki Beyt-i Selami Karakolu eşkiya eline geçti.⁴⁹ Buradaki subay ve 20 kadar askerden bazıları şehit düştü ve bazıları eşkiya tarafından esir edildi.⁵⁰ 18 Aralık'ta içinde bir bölük asker bulunan Beyt-i Madin ve Mind karakolları eşkiyaya teslim olmak zorunda kaldı. Diğer karakollar da büyük tehlike altındaydı.⁵¹

21 Aralık'ta Sinanpaşa⁵² ve Kazif karakolları düştü.⁵³ Sinanpaşa Karakolu'nda bulunan subay ve askerler ile bir top eşkiya eline geçti.⁵⁴ Daha sonra San'a'ya yakın yol üzerindeki Karataş Karakolu eşkiya tarafından zapt edildi.⁵⁵ Yol üzerindeki düşmeyen karakolların erzak sıkıntısı had safhaya ulaşmış, hatta Bu'an Karakolu'nda bulunan üç bölük asker yanlarındaki iki katırı yemişlerdi.⁵⁶ Bu'an Karakolu daha fazla dayanamayarak eşkiya eline düştü.⁵⁷

Bir başka eşkiya grubu, 18 Aralık tarihinden itibaren Kevkeban kaza merkezini muhasara ederek sıkıştırmaya başladı. İçinde iki bölük asker bulunan Misver kuşatma altındaydı. Anes kaza merkeziyle çevredeki karakollar sürekli eşkiya taarruzuna uğramaktaydı. Cehran'da toplanan iki buçuk tabur asker, eşkiya ile harp etmekteydi. Amran ve Hacce'de de çatışmalar şiddetlenmişti.⁵⁸ Sadece Amran'ı kuşatan eşkiyanın sayısı kaza ahalisinden başka 6.000 civarındaydı.⁵⁹

Ta'iz tarafındaki Ma'ber'de Anes kumandanıyla birlikte bulunan beş bölük asker çok sayıda eşkiya tarafından çevrilmiş ve şiddetli bir çatışma başlamıştı. Eşkiya 40 civarında ölü ve yaralı vererek kaçmak zorunda kaldı. Ma'ber'deki askerlere yardım için Ta'iz Livası Kumandanı Ibb'daki kuvvet ile birlikte 19 Aralık 1904 tarihinde o tarafa doğru hareket etti.⁶⁰

22 Aralık'ta Kevkeban'a bağlı Mahvit nahiyesi müdürü Abdullah Efendi kaza merkezine gelirken refakatindeki jandarmalarla birlikte eşkiya tarafından esir edildi.⁶¹ Kısa bir süre sonra da Mahvit ve Irr nahiyeleri eşkiya eline geçtiği gibi, Tavile ve Mansure kaleleri muhasara altına girdi.⁶²

Aralık ayı sonlarında Sana ve Menaha arasındaki Sükulhamis ve Menar karakolları da düştü.⁶³ Sana-Menaha güzergâhındaki karakollardan elde sadece Mefhak Karakolu kalmıştı. Diğer karakollar içlerindeki subay ve askerler, toplar, silahlar ve bütün mühimmat eşkiya eline geçmişti.⁶⁴ Aynı dönemde eşkiya eline geçen bir başka mevki de Kevkeban kaza merkeziydi.⁶⁵

3. HİCAZ'DAN ÜÇ NİZAMİYE TABURUNUN YEMEN'E GÖNDERİLMESİ VE MİRLİVA ARİF HİKMET PAŞA'NIN SAN'A HAREKÂTI

Yemen'de bu olaylar olurken 10 Aralık 1904 tarihli bir irade ile acil tedbir olarak, sevkine daha önce karar verilen 5.000 acemi askerden henüz sevk edilmemiş olan 3.400 askerin ve Asir tarafında Konfide'de bulunan üç redif taburunun Hudeyde'ye gönderilmesi istendi.⁶⁶ Söz konusu üç redif taburu Adana, Mersin ve Tarsus redif taburlarıydı. 1903 yılı Ekim ayında Asir tarafında meydana gelen olaylar

⁴⁷ COA, Y.MTV 269/67 (Leff 5).

⁴⁸ Biren, 330.

⁴⁹ COA, Y.MTV 269/67 (Leff 5).

⁵⁰ Biren, 331.

⁵¹ BOA, Y.MTV 269/142 (Leff 2).

⁵² Sinanpaşa Bilâdü'l-büstan nahiyesinin merkezi idi. A. Seni, Yemen Yolunda-Avdet, Beyrut Vilayet Matbaası, Beyrut:1331, 11.

⁵³ Biren, 333.

⁵⁴ COA, BEO 2471/185304.

⁵⁵ COA, Y.MTV 269/146.

⁵⁶ Biren, 336-337.

⁵⁷ COA, Y.PRK.UM 73/19.

⁵⁸ Biren,336-337.

⁵⁹ Biren, 339.

⁶⁰ COA, Y.MTV 269/85.

⁶¹ COA, DH.MKT 904/1.

⁶² COA, Y.MTV 269/146.

⁶³ COA, BEO 2476/185689.

⁶⁴ COA, Y.A.HUS 483/24 (Leff 2).

⁶⁵ COA, BEO 2476/185689; Y.A.HUS 483/24 (Leff 2).

⁶⁶ COA, İ.HUS 1322L-5; DH.MKT 904/1 (Leff 64).

sebebiyle⁶⁷ silahaltına alınan taburlar 1903 yılının Kasım ayı ortalarından beri silahaltındaydı.⁶⁸ Bir yandan kuraklık⁶⁹ ve diğer yandan askerlerin sıcakların en şiddetli zamanlarında çadır altında kalmaları, Konfide'nin kötü suyu ve havası yüzünden askerler arasında hastalık ve ölümler artmıştı. 1904 yılının Aralık ayına kadar üç taburda 500'den fazla asker ölmüştü. Diğerlerinin de yürümeye ve harekete mecâli kalmamıştı.⁷⁰ Taburların Asir tarafından Hudeyde'ye sevkine karar verildiğinde, aslında askerlerin terhis zamanı gelmiş olduğu gibi, başka bir yerde görevlendirilmeye hiç de uygun durumda değillerdi. Ancak, Yemen'deki olayların vahameti İstanbul'daki yetkililere fazla alternatif bırakmamıştı. Diğer bölgelerden asıl takviye kuvvetler gelinceye kadar bu taburlar zaman kazandıracaktı.

Seraskerlik, iradenin derhal uygulanması konusunda ilgili komutanlıklara gerekli tebligatta bulundu.⁷¹ 12 Aralık'ta çıkan ikinci bir iradeyle Konfide'deki üç redif taburunun süratle Hudeyde'ye yetiştirilmesi hakkında yapılan tebligatın tekrarlanması istendi.⁷² Şüphesiz, terhisleri gelmiş ve hayli yıpranmış durumdaki redifleri yeni bir görevle başka bir yere sevk etmek hiç kolay değildi. Bu yüzden, Hudeyde'ye gidecekleri başlangıçta askerlerden gizlendi. Terhis olunacaklarını zanneden askerler heyecan içerisinde çok hızlı bir şekilde buldukları mahallerden Konfide limanına indiler. Taburları Konfide'den Hudeyde'ye nakletme görevi Kozlu ve Sakarya vapurlarına verilmişti. Önce, Kozlu vapuru Konfide'ye geldi. Askerler memleketlerine değil, Hudeyde'ye gideceklerini vapur personelinin öğrendi.⁷³ Gerçeği öğrenen askerler isyan ederek vapura binmediler. Kendi tabur komutanlarının nasihatleri sonucu Tarsus Taburu vapura bindirildi. Adana ve Mersin taburlarındaki askerler ise hiçbir emri yerine getirmemekte ve isyana devam etmekteydi. Bu sırada vapura binmiş olan Tarsus Taburu'ndan 19 asker tekrar inerek isyancı askerlerle birleşti.⁷⁴ Kozlu vapuru, bu şartlarda 6 Ocak 1905 tarihinde Hudeyde'ye doğru hareket etti.⁷⁵ Fakat vapurun Hudeyde'ye varması mümkün olmadı. Çünkü vapurdaki Tarsus Taburu da isyan ederek Hudeyde'ye değil, zorla Kamaran adasına çıktı.⁷⁶ Bütün emirlere ve nasihatlere rağmen bu üç redif taburunu isyandan vazgeçirmek ve Yemen tarafına sevk etmek mümkün olmadı.⁷⁷ Üstelik Adana ve Mersin taburları 1905 yılının Şubat ayında o sırada Konfide limanına erzak getiren ve devlet tarafından kiralanmış olan İpros isimli bir Yunan vapurunu zorla ele geçirip memleketlerine doğru yola çıkmışlardır.⁷⁸ Vapurun Süveyş Kanalı'na doğru ilerlediği sırada, 16 Şubat 1905 tarihinde bir yerde zoraki olarak ve fiili duruma resmiyet kazandırılması amacıyla bu üç redif taburunun terhislerine dair irade çıkmıştır.⁷⁹ Bu isyan Yemen'deki ilk redif isyanı olması açısından son derece önemlidir.

Konfide'deki üç redif taburunun sevkine dair 10 Aralık 1904 tarihli iradeden iki gün sonra 12 Aralık'ta bir irade daha çıktı. Söz konusu iradede, Hicaz'dan Medine'de bulunan taburlardan sekizer yüz mevcutlu üç taburun Mirliva Arif Hikmet Paşa kumandasında sevk istenmekteydi.⁸⁰ Yemen'deki durum günden güne kötüleşmekte ve kritik bir durum arz etmekteydi. Bu yüzden Vali Tevfik Bey, 22 Aralık 1904 tarihinde Mabeyn ve Dahiliye Nezareti'ne çektiği telgraflarda, mevcut isyanın öncekilerle mukayese edilemeyecek derecede büyük olduğunu, Asir'den üç redif ve Hicaz'dan üç nizamiye olmak üzere toplam altı taburun da yetmeyeceğini, muntazam bir nizamiye fırkasının gönderilmesi gerektiğini bildirdi.⁸¹

Hicaz Fırkası'na mensup Mirliva Arif Hikmet Paşa komutasındaki üç nizamiye taburu⁸² Yenbu'dan iki vapura binerek 4 Ocak 1905'te Hudeyde'ye ulaştı.⁸³

⁶⁷ COA, İ.ASK 1321B-27; Y.A.HUS 459/96; 460/52; Y.MTV 252/217; 252/255; Y.PRK.ASK 207/44.

⁶⁸ COA, BEO 2214/166035; DH.MKT 792/77; Y.MTV 271/71.

⁶⁹ COA, Y.MTV 262/40.

⁷⁰ COA, Y.MTV 271/63; 271/71.

⁷¹ COA, Y.MTV 269/9.

⁷² COA, İ.HUS 124/1322L-11.

⁷³ COA, Y.MTV 271/63.

⁷⁴ COA, Y.MTV 297/89.

⁷⁵ COA, Y.PRK.BŞK 73/108 (Leff 1, 2)

⁷⁶ COA, Y.A.HUS 484/105; Y.PRK.BŞK 73/108 (Leff 1).

⁷⁷ COA, BEO 2482/186130; 2484/186243; 2492/186900; Y.MTV 270/43; Y.PRK.ASK 2226/112; 226/113.

⁷⁸ COA, BEO 2798/209839; Y.A.HUS 484/105; Y.PRK.ASK 226/113.

⁷⁹ COA, Y.A.HUS 484/76.

⁸⁰ COA, İ.HUS 124/1322L-11.

⁸¹ Biren, 333-334.

⁸² Biren, 338.

⁸³ COA, BEO 2478/185847.

9 Ocak 1905 tarihi itibarıyla, Hacce Kazası'ndaki karakollar muhasara altında olup, Hacce Kumandanı Miralay Tevfik Bey karakolları kurtarmak için Hacce'den hareket etmişti. Ancak, yoldaki çatışmalarda askerler hezimete uğramış ve kumandan dört yerinden cenbiye ile yaralanmış ve Hacce'ye geri çekilmek zorunda kalmıştı.⁸⁴ İsyân tamamen kontrol dışına çıkmış ve eşkıya sayısı 100.000'i geçmişti. San'a'da yiyecek sıkıntısı had safhaya ulaştığından askerlere günde sadece bir ekmek verilebilmekteydi.⁸⁵

Bu şartlarda Yemen'e ulaşan Arif Hikmet Paşa, Hudeyde'ye iner inmez Seraskerlik'ten Yemen'e serî olarak iki fırka gönderilmesini istedi. Hudeyde'den Menaha'ya geçen Arif Hikmet Paşa, burada toplanmış olan perişan Yemen askerlerini düzene koymaya çalıştı. Bunlardan üçer yüz mevcutlu dört tabur teşkil ederek kumandasını Miralay Sa'id Bey'e verdi. Medine'den getirdiği üç taburluk kuvvetin başına da Miralay Galip Bey'i tayin etti.⁸⁶

Arif Hikmet Paşa komutasındaki kuvvet, 23 Ocak 1905 tarihinde Menaha'dan San'a'ya doğru hareket etti.⁸⁷ Müfreze, yol boyunca ve etraftaki dağlardaki eşkıya ile çarpışa çarpışa Mefhak'a ulaştı. Bir gece orada kalındıktan sonra, ertesi gün Sükûl-hamis'e varıldı.⁸⁸ Harekât sırasında Miralay Sa'id Bey'in komutasındaki Yemen askerlerinden meydana gelen alay önde gitmekte ve büyük kahramanlıklar göstermekteydi.⁸⁹

İlerlemeye devam eden Arif Hikmet Paşa, Sinanpaşa'ya ve oradan da Usr Akabesi'ne ulaştı.⁹⁰ Buradaki karakolda muhasara altındaki askerler, subayları Mülâzım Lokman Ağa'nın fevkalade gayret ve kahramanlığıyla iki gün önce gece muhasara hattını yarıp San'a'ya gitmişlerdi.⁹¹ Usr Akabesi'nde iki üç saat süren bir çarpışma meydana geldiyse de eşkıya müfrezenin ilerlemesine engel olamadı. Askerler Safiye Ovası'ndaki su başına ulaştıklarında San'a'dakiler tarafından karşılandılar.⁹² Arif Hikmet Paşa komutasındaki yaklaşık 3.000 asker kahramanca bir mücadele sonunda 29 Ocak 1905 Pazar günü tarihinde San'a'ya girdi.⁹³

Son derece başarılı bu harekât, altı gün gibi hakikaten çok kısa bir sürede tamamlanmıştı. Harekât sırasında eşkıyaya büyük kayıp verdirilmiş, buna karşılık 2'si subay olmak üzere toplam 18 asker şehit düşmüş ve 24 asker yaralanmıştı.⁹⁴ Bu başarısından dolayı Mirliya Arif Hikmet Paşa'nın rütbesi 4 Şubat 1905 tarihinde ferikliğe yükseltildiği gibi,⁹⁵ 6 Şubat'ta da birinci rütbeden Mecidî Nişanı ile ödüllendirilmiştir.⁹⁶

Arif Hikmet Paşa'nın San'a'ya girmesi ile ortaya çıkan olumlu hava kısa sürede dağıldı. Çünkü firar eden eşkıya geri dönerek San'a kuşatmasına kaldığı yerden devam etti.⁹⁷ Üstelik bu sefer, San'a'daki mevcut askerlere yeni gelenler de ilave edilmişti. Hâlbuki Arif Hikmet Paşa'nın getirdiği erzak sadece bir iki gün yetecek kadar undan ibaretti.⁹⁸

4. SONUÇ

Arif Hikmet Paşa komutasında Hicaz'dan Yemen'e gönderilen üç Nizamiye Taburu İmam Yahya'nın başlattığı isyan sebebiyle sevk edilen ilk takviye birlikleridir. İçinde bu taburların da yer aldığı çok az sayıda kuvvetle Arif Hikmet Paşa tarafından gerçekleştirilen bu başarılı harekât Yemen'deki genel durumu değiştirmeye yetmemiştir. Bundan sonra Aralık ayı başlarından beri eşkıya kuşatması altında bulunan vilayet ve ordu merkezi San'a'yı kurtarmak için iki askerî harekât daha yapılacaktır. Bunlardan ilki Müşir Rıza Paşa komutasındaki Suriye taburlarıyla yapılacak ve tam bir hezimete sonuçlanacaktır. Zaten bu başarısızlık bütün ümitleri bitirecek ve San'a eşkıyaya teslim edilecektir. Düzlük kısmı hariç

⁸⁴ COA, Y.A.HUS 483/24 (Leff 2).

⁸⁵ COA, Y.MTV 270/107 (Leff 2).

⁸⁶ Atif Paşa, 236.

⁸⁷ Biren, 344.

⁸⁸ Atif Paşa, 237.

⁸⁹ Tanrikut, 32.

⁹⁰ Atif Paşa, 237.

⁹¹ Biren, 344.

⁹² Atif Paşa, 237.

⁹³ COA, Y.MTV 271/5; BEO 2501/187539; DH.MKT 904/1 (Leff 101); Ahenk, Aded 2599, 28 Zilkade 1322/21 Kanun-ı sâni 1320/3 Şubat 1905.

⁹⁴ COA, Y.PRK.ASK 226/36.

⁹⁵ COA, İ.TAL 255/1322Za-51.

⁹⁶ COA, İ.TAL 358/1322Z-1.

⁹⁷ COA, Y.MTV 271/5

⁹⁸ Atif Paşa, 238.

neredeysi Yemen'in bütün Őehirleri ve karakolları eŐkiya eline gećecektir. Son zamanlarda Yemen'deki en büyük isyan olma özelliĐini taŐıyan İmam Yahya isyanı münasebetiyle Anadolu, Rumeli ve Suriye'nin farklı yerlerinden nizamiye ve redif taburları sevk edilecek ve böylece Yemen'deki en büyük askerİ yıĐınak yapılmıŐ olacaktır. İŐte ikinci San'a harekatı bu Őartlarda MüŐir Ahmed Feyzi PaŐa komutasında yapılacak ve yaklaŐık bir bućuk ay süren bu harekat sonunda San'a kurtarılacaktır. İmam Yahya'yı ele gećirmek ićin gerćekleŐtirilen Őehare Harekatı ise baŐarisızlıkla sonućlanacaktır. Arif Hikmet PaŐa'nın San'a Harekatı'nı dikkat ćekici hale getiren elindeki az sayıdaki askerle altı gün gibi ćok kısa sürede San'a'ya girmesidir. İŐte bu baŐarısı yüzünden de hem rütbesi ferikliĐe yükseltilmiŐ ve hem de birinci rütbeden Mecidi NiŐanı ile ödüllendirilmiŐtir.

KAYNAKćA

ArŐiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı ArŐivi (COA)

Babıali Evrak Odası (BEO)

İrade

Askeri (İ.ASK)

Dahiliye (İ.DH)

Hususi (İ.HUS)

Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

Taltifat (İ.TAL)

Dahiliye Nezareti

Mektubi Kalemi (DH.MKT)

Yıldız Evrakı

Sadaret Maruzatı (Y.PRK.A)

Hususi Evrak (Y.A.HUS)

Mütenevvi Evrak (Y.MTV)

Perakende Askeri Maruzat Evrakı (Y.PRK.ASK)

Perakende BaŐkitabet Evrakı (Y.PRK.BŞK)

Perakende Dahiliye Evrakı (Y.PRK.DH)

Perakende Umumi Maruzat Evrakı (Y.PRK.UM)

Resmİ Yayınlar

Düstur, 1. Tertip, VI, Ankara 1939.

Süreli Yayınlar

Ahenk

Tercüman-ı Hakikat

Basılı Eserler

AHMED MUHTAR PAŞA; *Anılar SergzeŐ-i Hayatımın Cild-i Evveli*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul:1996.

ATIF PAŞA; *Yemen Tarihi*, II, Şirket Matbaası, İstanbul:1326.

BİREN, T.; *II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, Pınar Yayıncılık, İstanbul:2006.

AHMED RAŞİD PAŞA; *Tarih-i Yemen ve San'a*, Ceride-i Havadis Matbaası, II, İstanbul:1291.

- ÇELİK, M.; *XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başında Yemen*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ:1999.
- EHİLOĞLU, Z.; *Yemende Türkler (Tarihimizin İbret Levhası)*, Doğan Kardeş Yayını, İstanbul:1952.
- HATİPOĞLU, T.; *Yemen'in Osmanlı'dan Ayrılışı (Kopuşu)*, Yüksel Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara:2004.
- MEHMED MEMDUH; *Miftah-ı Yemen*, Matbaatü Hayriye ve Şürekası, İstanbul:1330.
- MEMDUH PAŞA; *Yemen Islahatı ve Bazı Mütalaat*, Numune-i Tıbaat Matbaası, İstanbul:1325.
- NEYVAL, N.; *Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*, Pınar Yayınları, İstanbul:2000.
- RÜŞDÎ PAŞA; *Yemen Hatırası*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul:1325.
- SENİY, A.; *Yemen Yolunda-Avdet*, Beyrut Vilayet Matbaası, Beyrut:1331
- SIRMA, İ.S.; *Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyancıları*, Beyan Yayınları, İstanbul:1994.
- STROTHMANN, R.; "Zeydîye", MEB, *İA XIII*.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, III/5, Genelkurmay Yayını, Ankara:1978.
- TANRIKUT, A., *Yemen Notları*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara:1985.
- TÜRKMEN, Z., "Mustafa Kemal Yemen'de; Seyyid İdris İsyanının Bastırılmasında Rolü ve Etkinliği", *Askerî Tarih Bülteni*, sy. 40, 1996.
- UMAR, Ö.O.; "Yemen Hakkında Ferid Paşa'nın Lâyihası", *Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi*, I/2, Elazığ:2003.
- ZİYA ŞAKİR (SOKO); *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, Çeltüt Matbaası, İstanbul:1957.